

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 21 5 ● 2022

Soepgehalte en gedrag

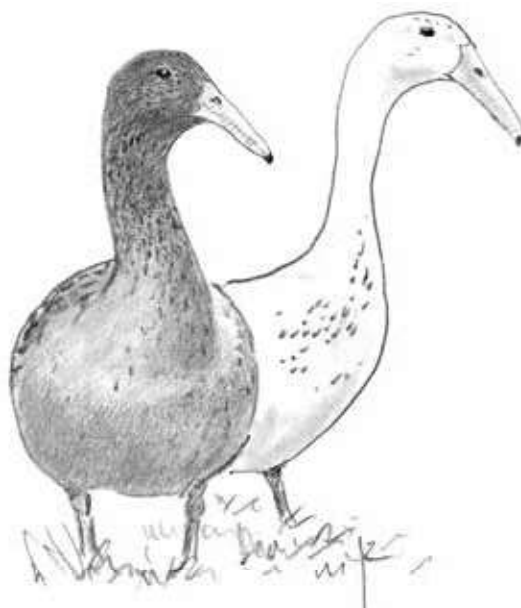
● Foto's: Piet Zomerdijk.

● Ook 's winters zoeken wilde eenden boerenerven op, vanwege de warme omgeving en het grotere voedselaanbod.

● Normaal wilde eend vrouwtje met gewone en soepjongen.

● Krombekeenden. Tekening: Jos Zwartz.

In Noord-Holland is de 'soepeend' een algemene verschijning. Onderzoek in de Schermer, Beemster en delen van West-Friesland laat zien dat kenmerken van soepeenden ook binnen de broedpopulatie wilde eenden wijdverspreid zijn.

Kenmerken

De wilde eend is een talrijke broedvogel in de lage delen van onze provincie. Tussen de wilde eenden zien we ook regelmatig individuen die een afwijkend kleurpatroon hebben en die we tegenwoordig aanduiden met de term 'soepeend'. Het zijn dikwijls uiterst bontgekleurde vogels die we op grote afstand al herkennen als afstammelingen van gekweekte eendenrassen die in half-verwilderde staat deel uitmaken van de wilde eenden-populatie. Het is niet zo eenvoudig vast te stellen wanneer we nog kunnen spreken van de echte wilde eend, omdat er sprake is van een glijdende schaal van vorm- en kleurverschillen, waaruit blijkt dat

wilde eenden en soepeenden zich in de loop van de tijd gemakkelijk met elkaar hebben vermengd. Het is dan ook de vraag in hoeverre onze wilde eenden in de loop van eeuwen door 'soepkenmerken' zodanig zijn gedomesticeerd dat we ze nog nauwelijks als wilde eend kunnen beschouwen. Het is dus vaak moeilijk een soepeend te onderscheiden van een wilde eend. Vogels met grote kleurafwijkingen vallen direct op, zoals bontgekleurde woerden met een grote witte borst, die vermoedelijk direct terugverwijzen naar kenmerken van de vroegere spreekwoepeend. Maar doorgaans zijn de verschillen in het veld minder duidelijk. Ze kunnen betrekking hebben op de breedte of

het ontbreken van de halsring of de tekening van de rugdekveren bij de woerd, de houding en de grootte. Bij het vrouwtje zijn naast een opvallende witte borst ook het minder bruine of juist veel donkerder verenkleeft aanwijzingen dat je te maken hebt met soepouders. Het is in het veld dus niet altijd even gemakkelijk een duidelijke scheiding aan te brengen tussen wilde eenden en soepeenden. In De Jong (2017) worden de verschillen tussen 'echte' wilde eenden en soepeenden op een rij gezet.

Stammoeder

Soepeenden zijn nakomelingen van de wilde eend en verschillende kweekvormen of rassen die allemaal

van de wilde eend

● Soep-woerd met normaal vrouwtje.

● Woerden en vrouwtje wilde eend in de vleugelruï op boerenerf.

● Gemengde paartjes.

de echte wilde eend als stammoeder hebben. Al in bronnen uit de 16^e eeuw blijkt dat veel bewoners op het platteland hun inkomen aanvulden met het houden van eenden, die vooral geselecteerd werden op vlees- en eierenproductie. Omdat wilde eenden broedvogels zijn in de gematigde streken van de hele wereld, tot in China, zijn er op allerlei plaatsen in de wereld kweekvormen ontstaan die meestal ook ander gedrag gingen vertonen. In hoeverre onze soepeenden afstammen van kweekproducten van eigen bodem of met schepen van de VOC naar Europa zijn getransporteerd, is niet helemaal duidelijk, maar vanaf de Gouden Eeuw zijn sommige rassen

zeer algemeen geworden. In Noord-Holland waren vooral in de 17^e eeuw de krombekeend en de spreekkop-eend zeer populair geworden, die ook weer met elkaar gekruist werden en die we nog kunnen aantreffen op schilderijen van oude meesters, zoals Melchior d'Hondecoeter (1636-1695) en Jan Steen (1626-1679).

Eendhouderij

Eenden werden op grote schaal gehouden. Tijdens de zomermaanden werden ze losgelaten om hun kostje in het vrije veld op te scharrelen, nadat de eigenaar ze van een merk had voorzien op snavel of zwemvliezen om zijn eigendom zeker te stellen. 's Winters werden ze weer binnen-

gelokt met voedsel. In het voorjaar broedden ze in eendenkorven, waar iedere dag de eieren werden geraapt, maar men zorgde ervoor dat er altijd eentje bleef liggen zodat de eiproductie doorging. Na een maand werden de nesten met rust gelaten om voor jongenproductie te zorgen. Voor een groot deel leefden ze dus in halfverwilderde staat. Aan die vorm van bedrijfsvoering kwam een einde toen in de 19^e eeuw steeds meer tot bedrijfsmatige productie werd overgegaan en vooral tuinders en boeren klaagden over overlast van de talrijke eenden die 's zomers schade aanrichtten op hun land. Dat leidde tot een zwemverbod en ophokplicht, de introductie van nieuwe, produc-

Periode	Wilde eend	Soepeend			
	Totaal	Woerden	Vrouwtjes	Totaal	Totaal %
17/01-24/01	1800	140	159	299	14,2%
26/01-03/02	1628	112	134	246	13,1%
05/02-14/02	1602	105	121	226	12,4%
16/02-23/02	1473	91	126	217	12,8%
Totaal	6503	448	540	988	13,2%

● Tabel 1. Aantal wilde eenden en soepeenden in vier perioden in 2022.

● Normale woerd met soepwijfe.

tievare eendenrassen en uiteindelijk tot het verdwijnen van grootschalige eendenbedrijven in onze provincie door te hoge kosten van voer, transportproblemen en ziekten. Maar ook door natuurrampen, zoals de dijkdoorbraak van de Zuiderzee, die grote delen van Waterland onder water zette. Na de WO-II verdween de eendenhouderij als bedrijf vrijwel geheel uit onze provincie. Vogels die geen economisch nut meer hadden, werden losgelaten of ontsnapten en de nakomelingen hiervan, al of niet daarna gemengd met echte wilde eenden, bevolken nu nog onze provincie als 'soepeenden'.

Onderzoek en resultaten

Om na te gaan hoe hoog het soepgehalte is, heb ik in 2021-2022 de wilde en soepeenden langs een aantal wegen in de Schermer, Beemster en

West-Friesland (ongeveer 50 km in totaal) genoteerd, de paarvorming gevolgd, en ongeveer 800 tomen (vrouwtjes met jongen) geteld, waarbij ik ook weer onderscheid heb gemaakt tussen soepeenden en wild uitzijnde exemplaren. Om een beeld te verkrijgen van het percentage soepeenden in een bepaalde populatie zijn alle eenden geteld in januari en februari 2022, waarin de eenden met duidelijke soepkenmerken zijn onderscheiden (Tabel 1). Deze periode is gekozen omdat in die tijd de meeste eenden gepaard zijn en de kans het grootst is dat ze ook in het gebied gaan broeden, omdat de broedperiode kort daarna begint. Uit die gegevens blijkt dat tussen de 12-14% duidelijk in het veld waarneembare soepkenmerken heeft. Dat cijfer vormt dus het minimale percentage soepeenden in de

Vrouw soepeend met:	aantal	aandeel
Woerd wilde eend	108	80,6%
Woerd soepeend	22	16,4%
Ongepaard	4	3,0%
Totaal	134	
Woerd soepeend met:	aantal	aandeel
Vrouw wilde eend	68	59,6%
Vrouw soepeend	22	19,3%
Ongepaard	24	21,1%
Totaal	114	

● Tabel 2. Aantal wel of niet gepaarde soepeenden met soort partner, van 26 januari tot en met 3 februari 2022.

decade	West-Friesland*	West-Friese Dijk*	Jisperweg, Beemster	Molenweg, Schermer*
jul3	4,9%	0,0%	6,3%	9,1%
aug1	8,3%		1,3%	0,0%
aug2	7,4%	7,4%	7,4%	7,5%
aug3	12,5%	19,5%	21,3%	21,0%
sep1	28,2%	49,0%	36,6%	44,0%
sep2	51,4%	58,1%	56,1%	57,6%
sep3	63,6%	70,2%	62,5%	69,7%
okt1	70,6%	72,3%	70,0%	71,8%
okt2	76,3%	75,4%	77,1%	72,5%
okt3	81,7%	73,0%	71,9%	76,6%
nov1	76,1%	73,9%	71,5%	76,7%
nov2	77,4%	71,9%	73,4%	83,1%
nov3	75,8%	78,4%	75,8%	76,9%

*West-Friesland: Rustenburgerdijk, Uitgang, Wogmeer, Bobeldijk, Grootweg, Lekermeer, Grote Zomerdijk, Zomerdijk

*West-Friese dijk: tussen Schoorldam en Schagen

*Schermer: Molenweg, Lange Molenweg, Korte Molenweg, Slingerdijk

● Tabel 3. Percentage gepaarde vogels in de verschillende gebieden in 2021.

Noord-Hollandse populatie. Maar tijdens diezelfde periode is enkele weken achtereen ook geteld hoeveel soepeenden gepaard waren en daarbij onderscheid is gemaakt tussen vogels die een op het oog normale wilde partner hadden of een soepgenoot. Meer dan 80% van de soepvrouwtjes bleek gepaard te zijn met een op het oog normale wilde eend; bij soepwoerden lag dat percentage rond de 60% (Tabel 2). Uit de tabel blijkt dus dat de vermenging groot is en dan ligt het voor de hand te veronderstellen dat ook 'gewone' wilde eenden niet zichtbare soepkenmerken hebben. Dat werd nog eens bevestigd door alle paren in die periode nauwkeurig te bekijken. Van de 776 getelde paren bleken er 198 te zijn met een of twee soeppartners, d.w.z. 25,5%.

Dat gewone eenden in veel sterkere

Soepvrouwtje met soepjongen.

decade	0-3 dagen oud		4-10 dagen		11-15 dagen		15-25 dagen		> 25 dagen	
	tomen	jongen	tomen	jongen	tomen	jongen	tomen	jongen	tomen	jongen
apr2	2	18								
apr3	24	120								
mei1	21	126	3	3	4	9				
mei2	35	177	23	89						
mei3	20	94	23	81	29	82	2	3	1	2
jun1	17	104	18	74	28	105	7	13	1	1
jun2	14	86	23	112	33	110	18	52	15	41
jun3	3	18	24	90	37	130	28	96	51	149
jul1	3	13	8	28	17	58	25	96	49	168
jul2	1	7	4	17	12	29	21	74	42	163
totaal	140	763	126	494	160	523	101	334	159	524
gemiddeld per toom	5,5		3,9		3,3		3,3		3,3	

● Tabel 4. Toomgrootte bij verschillende leeftijden in de loop van de broedtijd in 2021.

mate zijn beïnvloed door soepkenmerken dan we aan hun uiterlijk kunnen zien, kan ook worden afgeleid uit het feit dat de kuikens uit een toom dat geleid wordt door een normaal vrouwtje dikwijls allemaal of voor een deel afwijkend gekleurd zijn. Dat kan veroorzaakt zijn door een mogelijke soepvader, maar ook samenhangen met recessieve factoren, waardoor bij een normaal vrouwtje niet te zien is dat zij voorouders heeft in de 'soepbranche'. Omgekeerd hebben soepvrouwtjes vaak een aantal normaal gekleurde kuikens die zullen uitgroeien tot 'echte' wilde eenden. Tijdens het broedseizoen telde ik in totaal 686 vrouwtjes met tomen jongen, hiervan waren er 184 met 'soepkenmerken' bij het vrouwtje of bij een of meer jongen (26,8%). 'Wild' uitzienende wilde eenden paren gemakkelijk met soepeenden en zijn in de loop van de tijd steeds meer beïnvloed door het gedomesticeerde gedrag van hun verwante soepgenoten. Ze hebben zich daaraan aangepast en zijn zodanig vermengd dat hierdoor geen duidelijk onderscheid

is te maken tussen wilde en soepeenden. In veel opzichten verschilt hun gedrag van hun echte wilde soortgenoten.

Gedrag en conclusie

Wilde eenden in onze provincie zijn alle standvogels. In ons gefragmenteerde en opgeruimde landschap komen nauwelijks 'echte' wilde eenden voor die nog in aanraking komen met onze 'gedomesticeerde' vogels. Het vormen van nieuwe paren voor het komende broedseizoen begint al onmiddellijk na de broedtijd, in sommige gevallen blijft de woerd zelfs in de buurt tijdens de periode dat het vrouwtje nog haar kuikens begeleidt. Eind september is bijna 70% van alle vogels al gepaard (Tabel 3). Vermenging met wilde trekkende soortgenoten vindt alleen daarom al nauwelijks of niet plaats. Tijdens de rui blijven de woerden in het broedgebied. Ze zoeken geen veilige, afgelegen plaatsen op, maar vaak verzamelen ze zich doodgemoedereerd op boerenerven, waar de vleugelrui plaatsvindt en negeren dan langslappende katten, lammetjes

of andere 'normale' storingsbronnen in het boerenbedrijf. De habitat waar de eenden bij voorkeur verblijven, bestaat uit boerenerven en andere bebouwde plaatsen en dus niet het open vrije veld. Opvallend is dat de dichtheden daar het grootst zijn gedurende het hele jaar. 's Winters worden ze aangetrokken door hogere temperaturen en voedsel, dat rond erven beschikbaar is in de vorm van oogstresten, gemorst graan bij overslagbedrijven, pluimveebedrijven en resten van veevoeder. Alle eenden gedragen zich als echte boereneenden die vooral bij boerderijen (of in steden bijvoorbeeld bij hertenkampen) voorkomen. Ook tijdens de broedtijd vinden we het overgrote deel rond of op boerenerven. Het is opvallend hoe weinig wilde eenden broeden in 'het open veld', en hoeveel we ze dicht bij elkaar zien in dorpen en langs wegen met veel boerderijen. Ze gedragen zich als tamme vogels en trekken zich niet veel van storingsbronnen aan. Maar daarvoor lopen hun broedsels een groter gevaar, want rond boerenerven zijn de dichtheden van predatoren, zoals katten, kraaien, eksters, kauwtjes, ratten, reigers en kleine roofdieren het grootst. Verstoring van nesten en sterfte van kleine jongen is onevenredig hoog. Uit tabel 4 blijkt dat de gemiddelde toomgrootte bij pasgeboren jongen 5,5 is, hoewel wilde eenden gemiddeld 8-10 eieren leggen. Uitgehaalde of verstoorde nesten zijn (uiteraard) niet meegeteld. Tot de jongen ongeveer 10 dagen zijn, sterven er nog veel, daarna stabiliseren de aantallen. Naast de versnippering van ons landschap (Zomerdijs, 2017) is de voorkeur van de huidige 'wilde eend' voor boerenerven mogelijk ook een oorzaak van de achteruitgang van deze algemene eendensoort.

pieter.zomerdijs@planet.nl

Literatuur

- JONG, A., 2017. Zo tel je soepeenden en wilde eenden. SOVON-Nieuws 30(1): 14-15. <https://stats.sovon.nl/pub/publicatie/18483>.
- ZOMERDIJK, P., 2017. Neemt de wilde eend af? Habitatfragmentatie en de gevolgen voor grondbroeders. Tussen Dijk & Duin 16(2): 4-7.